

Louis Paul Boon

Het Geuzenboek

Verzameld werk [deel 20]

Teksteditie en nawoord

Kris Humbeeck (*wetenschappelijke leiding*)

Britt Kennis (*coördinatie*)

Ernst Bruinsma

Taana Peeters

Matthijs de Ridder

Valerie Rousseau

Tom Sintobin

Yves T'Sjoen

Liesbeth Vantorre

Sara Verbeeck

Uitgeverij De Arbeiderspers · Utrecht · Amsterdam · Antwerpen

De uitgave van het *Verzameld werk* van Louis Paul Boon komt mede tot stand met de steun van de Vlaamse minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel, de Provincie Oost-Vlaanderen, het Vlaams Fonds voor de Letteren en de Universiteit Antwerpen. Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door productiesubsidies van het Vlaams Fonds voor de Letteren en een bijdrage uit het door het Prins Bernhard Cultuurfonds beheerde R. O. van Gennep Fonds.

Provincie
Oost-Vlaanderen
Wapenjaar 1830-2016

Universiteit
Antwerpen

Vlaams
Fonds
voor de
Letteren

Copyright © 1979 erven Louis Paul Boon, Erembodegem
Copyright teksteditie en verantwoording © 2013 L. P. Boon-documentatie-
centrum (Universiteit Antwerpen/ISLN) en Vakgroep Nederlandse Li-
teratuur en Algemene Literatuurwetenschap (Universiteit Gent)
Copyright nawoord © 2013 L. P. Boon-documentatiecentrum (Universiteit
Antwerpen/ISLN)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Franz Lisztplantsoen 200, 3533 JG
Utrecht. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De
Arbeiderspers, Franz Lisztplantsoen 200, 3533 JG Utrecht.*

Omslag: Steven van der Gaauw
Foto omslag: collectie erven Louis Paul Boon, Erembodegem
Schilderij p. 729, L.P. Boon, 'Corsele. Hier wonen de laatste Geuzen'
(1977) © erven Louis Paul Boon, Erembodegem. Privécollectie

ISBN 978 90 295 8391 6 / NUR 301

www.arbeiderspers.nl
www.lpbooncentrum.be

*Slaat op de trommen
van diredomdijne
slaat op de trommen
van diredomdom*

*naar Tijn Uilenspiegel
en Lamme Goedzak in Vlaanderen
van Charles de Coster*

Inhoud

WOORD VOORAF 9

BOEK EEN

- 1 Die Augustijnermonnik Maarten Luther 13
- 2 Munster, godsrijk der Anabaptisten 80
- 3 Vleugelslag van het Calvinisme 149

BOEK TWEE

- 4 Roert de trommen! 219
- 5 Storm over het Zuiden 278
- 6 De komst van Alva 358

BOEK DRIE

- 7 De kapersvlag gehesen 417
- 8 Lumey, dat wilde everzwijn 457
- 9 Spaanse furie 517

BOEK VIER

- 10 Het koppige Gent 569
- 11 Vlaanderen een Niemandsland 627
- 12 Ondergang van het Zuiden 669

BRONNEN 727

Nawoord 731

Tekstverantwoording 774

Bibliografie 793

Noten 796

Woord vooraf

Een haast niet te overziene berg van boekwerken, waaronder zowel overbekende gespecialiseerde studies als nog niet opgemerkte scripties of thesissen, werd doorploegd en doorpluisd om in dit boek tot een algemeen overzicht te komen van de strijd der zestiende eeuw in de Nederlanden. Veel van het gelezene bleek een herkauwen van bestaand materiaal en werd als dusdanig terzijde geschoven. Maar van wat dienen kon om in zijn geheel de opstand, de strijd en de ondergang der Geuzen in het Zuiden der Nederlanden weer te geven, werden ganse brokstukken toegeëigend om hierdoor tot een in feite nog niet bestaand *Geuzenboek* te komen.

Schrijver had het meest te danken aan het oude werk van John Lothrop Motley, *De opkomst van de Nederlandse Republiek*, dat prachtig geschreven bladzijden bevat over de ingesloten en overrompelde steden. Ook het standaardwerk van Marcus Van Vaernewijck, *Troubles en Flandre du XVIIe Siècle*, het relaas van een tijdgenoot dat door haast alle latere geschiedschrijvers werd overgenomen, bevat nog steeds menige over het hoofd geziene bladzijde. Vooral van het haast niet meer te vinden werk van Bernardus De Jonghe, *Gendsche Kronijcke van de Beroerten en Ketterijen binnen en omtrent de stad Gend*, werd veelvuldig gebruik gemaakt om de tekenende details. Vanzelfsprekend mocht Erich Kuttner niet vergeten worden, die in zijn werk *Het Hongerjaar 1566* nadruk legde op de achtergronden van armoe en tekort onder het allereerste industrieproletariaat, dat de Beeldenstorm in gang zette. Dankbaar werd ook gebruik gemaakt van de scriptie van dr. M. Backhouse, *Beeldenstorm en Bosgeuzen in het Westkwartier*, waarin de stoottroep van de Bosgeus Jan Camerlinck belicht wordt.

Hoe het Noorden der Nederlanden kon herboren worden is door velen beschreven geworden, maar hoe het Zuiden in bloed en bittere tranen tenonder ging is nog niet in zijn geheel behandeld. De Bloedplakkaten in Vlaanderen, het uitmoorden der Wederdopers,

de Beeldenstorm in de Westhoek, de stoottroep van Jan Camerlinck, en de heldhaftige strijd van het nog alleenstaande Gent – terwijl Maastricht en Antwerpen vielen – zijn de belangrijkste gebeurtenissen.

Zo wil dit *Geuzenboek* dan een soort bijbel zijn, waarin vastgelegd werd hoe de vromen en rechtzinnigen konden uitgeroeid door heerszuchtigen die het woord van Christus tot een godslasterlijk woord maakten, en in zijn naam duizenden en duizenden ombrachten door vuur en water, door strop en zwaard. En in zo hoge mate dat het hele land ontvolkt raakte en de velden als een woestenis werden waarin benden wolven rondwaarden, en in een der voornaamste straten van de leeggelopen stad Gent twee aan niemand toehorende paarden het hoogopgeschoten gras stonden te grazen.

L. P. B.

Botticelli schreef op zijn in 1500 vervaardigd schilderij, de geboorte van Christus voorstellend: 'Te midden van de wanorde, in de tijd voorspeld in de tweede plaag van het Boek der Openbaringen, *wanneer de Satan vrij spel zal hebben op aarde.*'

1 Die Augustijnermonnik Maarten Luther

HET GEBEURDE OM VIER UUR IN EEN PRILLE OCHTEND DER maand februari van het jaar 1500, toen de stad Gent nog sliep. Johanna van Castilië, de Spaanse, die men weldra om verholen staatsbelangen de 'Waanzinnige' zou noemen, was in de laatste ogenblikken harer zwangerschap. De wind huilde in de smalle straten, de regen kletterde tegen de kleine ramen van het Prinsenhof. Met de hooggezwollen buik liet ze zich nog even op de nachtpot brengen, en daar neerzittend bracht ze haar tweede kind ter wereld, haar zoon die men Karel zou noemen. Het was belachelijk, grotesk en afschuwelijk: uit de vuilnis van een nachtpot moest men deze oprapen die de grote Keizer Karel zou worden, de laatste vorst van het grote Bourgondische Rijk, de heerser die met aan niets te vergelijken hoogmoed zou zeggen: 'In mijn land gaat de zon nooit onder.'

Feestklokken hoorde men luiden in deze regendag van vierentwintig februari, en overal in het Vlaamse land, op de beiaarden der steden, op de kerktorentjes der dorpen, werd het gelui en getingeltangel overgenomen. In de avond ontstak men feestvuren, werden pektionen gebrand en fakkeloptochten gehouden. Vlaanderen vierde graag feest. Het weende, droogde zijn tranen en vierde feest.

Maar Johanna kon nergens het kind hoog in de armen opsteken en onder eindeloos gejubel aan het volk tonen. Men sloot haar in het Prinsenhof op alsof dat een gevangenis was, en haar echtgenoot, Filips de Schone, doortrok in haar plaats het ganse land. Hij was de zoon van Maximiliaan, de Roomse keizer, en als zeventienjarige had men hem als heer over de Nederlanden aangesteld. Binnen de omtrek van meer dan tweehonderd ommuurde steden en bijna zeventuizend dorpen, alle besloten in een gordel van zestig buitengewoon sterke vestingen, was hem toen hulde gebracht. En nu, als tweeëntwintigjarige, mocht hij in ditzelfde land de geboorte aankondigen van zijn zoon, die zijn opvolger zou worden. Samen

met zijn zuster Margareta ontvingen ze beiden de armen vol geschenken, de zakken vol goud en zilver en juwelen. Want Vlaanderen was in die dagen zeer rijk, rijker nog dan de roemvolle Italiaanse havensteden Genua en Venetië. En waar de beide jonge mensen verschenen en de geboorte aankondigden, werd om de pasgeboren heerser 'heil, heil!' geroepen.

NIET LANGER DAN ZEVENENTWINTIG DAGEN REGEERDE paus Pius de Derde over Rome en de ganse Christene wereld. Hij stond reeds met de ene voet in het graf, toen men hem nog de tiara op het levensmoede hoofd duwde. Dit nog levende lijk was gekozen omdat men moord en doodslag vreesde onder de beide voornamesten die zich het rijk van Christus op aarde wilden toeëigenen. En in de maand oktober van het jaar 1503, dezelfde dag dat de Romeinse hoeren een optocht door de straten hielden, verwisselde hij dan het tijdelijke met een hem onbekend eeuwige. Nu konden niet langer als struisvogels de kop in de grond steken, want Giuliano della Rovere strekte begerig de klauw uit naar de tiara. Geld, drank, wijven, alles bood hij aan. Marskramers, dubbelspelers, nachtelijke messevechters, allen die hij tot kardinaal had helpen benoemen, streek hij de mouw en beloofde hun heerschappij over grote stukken grondgebied in Italië. Vlakaf zegde hij het: 'Er is geen verschil tussen het kiezen van een paus of van een sultan, het komt alleen op het aantal haremvrouwen aan.' Alle stemmen van het Heilig College had hij aangekocht, simonie bedreven waar het nodig was, en de dag van één november van het jaar 1503 duurde het geen vijf minuten of hij was gekozen.

Hij zou voortaan de naam Julius dragen. Julius de Tweede, en waarom niet Julius Caesar? De nieuwe koning der koningen liet zich de tiara op het hoofd drukken en zei grapjassend: 'Stomp me niet te diep de doornen in de slapen.' Ze begrepen dat hij het over Jezus had, maar Jezus was voor deze roversbende reeds lang dood en ten hemel opgeklommen, en in hun stad Rome werd hij alleen nog als een vage heidense godheid voorgesteld. Zoals Giuliano nu Julius heette, zo stelde men Jezus als Jupiter voor, en vereerde men Maria als Venus die naakt uit het schuim der golven geboren was. Soms, dronken van de zware wijnen, elkeen in zijn omgeving ver-

achtend, lalde paus Julius naar deze in purper gehulde schooiers en leeglopers, hoe hij in zijn kinderjaren nog uien had verkocht in de straten van Genua. Hij maakte zich meester van de ontzaglijke nalatenschap der Borgia's, van de heuvelachtige landen der Romagna, en kon naar willekeur de toegang tot de Adriatische Zee en naar Venetië afsluiten. En wat de Roomse Kerk betrof, de religie, de dienst des Heren en het vermoorden van Joden en ongelovigen, dat moest maar in Spanje gebeuren. Hij liet zich de overvloed aan rijke gewaden zien, die de machtige Cesare Borgia had gedragen. Hij koos zich een groenzijden mantel uit, een prachtstuk, en liet zich door zijn Italiaanse kleermaker uitdossen als een Venetiaanse edelman. Hij hield echt van mooie gewaden, Julius, reeds van in de dagen toen hij nog op de meest diefachtige wijze zijn kostje te verdienen kreeg. Hij hield van alles wat peperduur en haast niet te verkrijgen was, en nu stroomde het geld ervoor binnen. Hij wist het steeds overvloediger te bemachtigen door de verkoop van ambten, door kardinaal te benoemen wie er het meest voor bieden kon, en door het schenken van aflaten aan schatrijke moordenaars en giftmengers. Met vrolijk gemoed dacht hij aan de dag van morgen, waarin hij op jacht zou gaan en zich uitdossen als de rijkste hoerejager uit Genua.

IN VLAANDEREN ZOUDEN NU DE MEIKLOKJES BLOEIEN, en Johanna van Castilië verdrong een traan als ze hieraan dacht. Want troosteloos was haar verblijf in Burgos, in het van alle zon afgesloten paleis dat haar een donkere gevangenis leek. Nu reeds drie jaar hunkerde ze naar haar kinderen Eleonore en Karel, die in Vlaanderen opgroeiden, en reeds een jaar lang hongerde ze naar haar echtgenoot Filips de Schone, die Spanje ontvlucht was en in Brussel met het mooie Maaike te doen had, Johanna aan haar lot van levende weduwe achterlatend. Ze kwijnde weg, ze verteerde van liefdesverlangen, en eindelijk kon ze in de meidagen van het jaar 1504 sloop gaan. Als de valreep in Vlissingen werd neergelaten, klom ze met enkele dienaars – of waren het bewakers? – te paard en draafde ze naar Gent. Ze hoorde er dat haar kinderen in Mechelen verbleven, in het paleis waar de zuster van haar echtgenoot troonde, en dat het vierjarig Karelkje onhandelbaar en veel-

eisend werd. En ze vernam tevens dat Filips in Brussel hoereerde.

Ze voelde zich weer ziek worden, omdat ze tevergeefs opbrandde van verlangen naar het liefdespel met hem, en haar dit werd onthouden voor een hoer uit Brussel. Ze reed te paard door naar Brussel en liet zich het huis tonen waar haar man zijn nachtelijke liefde vergooide. Een schaar in de hand stormde ze naar het boudoir der ontuchtvrouw, en krijgend, wild de schaar zwaaiend, sneed ze deze met klissen de goudblonde haren weg. Wat overbleef waren nog wat pieken van een kaalgeplukte Brusselse kip. En uitzinnig, nog steeds gillend, met schuim op de lippen, zakte ze daarna in elkaar. Men had Johanna naar bed te dragen, waar ze dagenlang stom en zwijgend bleef liggen en alle eten weigerde. Wie haar kamer verliet tikte veelbetekenend met de wijsvinger tegen de slaap.

En weer was het lente in Vlaanderen, toen in het jaar 1506 Johanna en Filips verplicht waren scheid te gaan om bezoek af te leggen bij koning Ferdinand van Spanje. Ze vermeden het hun zesjarige zoontje Karel mee te nemen, want haar vader droeg dit kind een moordende haat toe omdat het na zijn dood de Spaanse kroon zou erven. En toen ze de Spaanse bodem betraden voelden ze zich droevig worden om dit arme land met het onwetende en uitgebuite volk dat opstandig werd tegen de elkaar naar het leven staande heersers. Nu reeds juichte men in alle arme dorpen op haar weg Johanna toe, als de komende koningin die vrede en rust zou brengen. De haat van haar vader nam schrikwekkende vormen aan, maar loslippig wierp Filips hem toe dat zijn inkwisitie van Roomse geestelijken teveel roofmoorden op het geweten had.

Men kon toen de stilte oprapen. Een in donkerpaarse rok gehulde prelaat keek ontzet naar de eigen plots bevende handen. Zelfs de nar vergat zijn bellen te laten rinkelen en liet zijn tandeloze mond openhangen. En diezelfde avond, nadat de inkquisiteur-generaal nog eens alle geheime brieven omtrent Johanna en Filips had herlezen, voelde Filips zich na het avondmaal onwel worden. De wijn was zwaar en bitter geweest, en hij braakte en kreeg koorts. Men bracht hem naar bed en de barbier-chirurgijns lieten hem purgeren door hem achteraan lavementen van heet water op te spuiten, en ook taptten ze hem bloed af. Wonderlijk kalm bleef Johanna terwijl ze dit aanzag. Men verwachtte dat ze hysterisch zou gehuild heb-

ben, in wanhoop de vuisten tegen de muren van dit gehate paleis gebeukt, in niet te stelpen smart de kleren gescheurd of zich de haren uit het hoofd gerukt. Maar niets van dit alles. Zij wist dat het uur hunner verdelging sloeg, omdat ze de misdaad hadden begaan Spanje een ongewenste troonopvolger te bezorgen. Stom en zwijgend bleef ze bij het ziekbed zitten, waarvan ze wist dat het een sterfbed moest worden. Acht dagen duurde het, en toen ging hij op de nachtpot met zwart en stinkend bloed af. In Vlaanderen was het lente geweest toen ze weggingen, en nu waren de bladeren er reeds geel aan het worden toen hij in het paleis in Burgos de geest gaf.

En nog steeds hilde Johanna niet. De pupillen harer ogen stonden groot van ontzetting. Ze bracht de handen in de lenden en streek opwaarts de buik, want ze was nogmaals zwanger van hem, die hun vierde kind nooit meer zien zou. Toen stond ze recht en schudde ze elke angst van zich af om de leiding te nemen voor de plechtige opbaring. 'Hij die ik zo innig en zo vleselijk heb bemind, is afgemaakt door de inkwisisie,' zei ze. Maar men doofde haar woorden, zeggend dat ze waanzinnig was. En toen begon het makabere spel waarin men Filips van bloed en braaksel reinigde en in een koninklijke zetel neerzette. Een mantel werd om zijn schouders gehangen en een staf in de reeds stijfgeworden hand gewrongen. Vele kaarsen werden ontstoken en hun bevende vlammen wierpen bewegende schaduwen op hem die daar op een troon neerzat alsof hij de inkwisisie nog afschaffen kon, maar niet meer bewoog en dood was. Soms, door het spel van licht en schaduw, leek het erop of de in kramp verwrongen mond begon te glimlachen. Maar de vele monniken om hem heen joegen deze schaduw van een glimlach weg. Zij droegen pijen in alle mogelijke sombere kleuren, want van elke bestaande kloosterorde waren er een tweetal. Grijsz vlekken, asgrauwe donkerbruine, zwarte, en hun gelaat was onzichtbaar in de diep over het hoofd getrokken kappen. En ze zongen de eentonige klagelijke zangen van de vigiliën der doden. In de donkere kamer met de hoge niet meer waar te nemen zoldering leek het op het gebrom van honderden Spaanse vliegen. Het gezang stierf uit in de gangen en was niet meer te horen in de vertrekken van koning Ferdinand, die bittere pillen slikte om diezelfde nacht nog een nazaat te kunnen verwekken, een Spaanse

troonopvolger die mogelijks nog dat zoontje van Johanna verdringen kon.

JULIUS DE TWEDE RICHTTE IN ROME GROTE GEBOUWEN op, waarin men de nieuwe pauselijke munt zou slaan. Het waren goudstukken met zijn eigen beeltenis en die men naar hem 'giuli's' zou noemen. Hierdoor onderwierp hij de ganse Christenheid aan een zware schatting, kondigde hij een soort heilige kruistocht af en schakelde hij alles in wat maar geld kon opbrengen. Een pater Franciscan overhandigde hem zevenentwintigduizend dukaten in een enkele zak, de opbrengst van een kollekte over de gehele wereld. Hij vereerde het patertje met een of andere pauselijke orde en joeg hem onmiddellijk weg op weer nieuwe bedeltochten. 'Vort, weg, weg!' Want zojuist was hem aangekondigd dat zijn zuster haar luisterrijke intrede in Rome zou doen. Doch in de straten en op de pleinen keek men niet zozeer naar haar, maar waren aller ogen gericht op een jonge vrouw die ernaast te paard reed en bijna onzedig gehuld was in een zijdelings geopend Grieks kleed, en die de eigen dochter van de paus was. Felice, de door hem gewonnen vrucht bij een voorname slet uit Genua.

Men was toen in de ontzettendhete augustusdagen, en toch reden ze in de volle zon naar het Vatikan toe, omgeven van geestelijke en wereldlijke dienaars. De paus snelde op zijn zuster en zijn schaamteloos geklede dochter toe, om uit te roepen: 'Groot nieuws! morgen vertrekken we met een gans leger naar Perugia en Bologna, om ze daar onder het gezag van de Heilige Stoel te brengen en eens en voorgoed met hun adel af te rekenen!' En zowaar, zij volgde hem ten krijg, zijn dochter. De voltallige Curie omringde hen, behalve dan de stokoude kardinalen die te gebrekkig waren geworden om nog uren te paard te rijden en te vechten. Die bleven dan in Rome en baden om de overwinning. En Julius, die als beroemde paus een nog beroemder veldheer wou worden, voerde zijn leger aan, terwijl zijn dochter Felice bewonderend en met haast bloedschendende verlangens naar hem opkeek. Hij leek haar de op aarde neergedaalde oorlogsgod Mars, die de pauselijke troon had weten in bezit te nemen. De degen hoog opgestoken voerde hij zijn troepen aan, en kon hij de heerser over Perugia bleek van

schrik op de knieën doen zinken. Zo overmoedig werd hij dat hij haast heel alleen, slechts begeleid door nog enkele ruiters, Perugia binnenreed. En van Perugia trok de overwinnaar verder – het werd stilaan september – en rukte hij naar Bologna op.

Nog steeds vergezelde zijn dochter hem en keek ze toe hoe hij van opschik verwisselde om zijn plechtige intocht in Bologna te houden. De laarzen werden hem uitgetrokken en de helm zette hij van het hoofd om zich te hullen in een rode koorkap, die gesloten werd met een gouden gesp waarop smaragden en saffieren blonken. En boven deze rode koorkap werd de zeer hoge mijter geplaatst, schitterend van edelstenen, opdat men hem reeds van ver in alle straten van Bologna zou herkennen. Toen nam hij plaats in de pauselijke draagstoel en vóór hem uit liepen twee rijen dienaren die links en rechts zilverstukken te grabbel gooiden. Felice volgde te paard de draagstoel en lachte een groot deel harer tietten bloot, als ze om het weggeworpen geld bloedige gevechten zag leveren. Een oud tandeloos wijveke raakte onder de voeten, een zwangere vrouw kreeg de stomp van een harde vuist in de buik. En paus Julius de Tweede zette zijn tocht verder onder de vele zegebogen die men in allerhaast voor hem had opgericht. Minzaam neeg hij hier en daar als overwinnaar het hoofd en stak hij zegenend twee vingers der hand op.

TOEN WAS HET REEDS DE TIENDE NOVEMBER VAN HET JAAR 1506, en de maand eropvolgend, in december, besloot Johanna van Castilië de stad Burgos te verlaten, want ze was haar leven niet meer zeker in dit oord van kuiperij en gekonkelfoes. Zij was reeds in de achtste maand harer zwangerschap en haar buik stond hoog. En het kleed, nog steeds datzelfde rouwfloers dat ze zich voor Filips over het hoofd had getrokken, bolde op door het groeiende leven eronder. Ze verlangde zich naar Torquemada te begeven om zich daar te onttrekken aan de vele lasterpraatjes, en meer nog, de vele gevaren die haar bedreigden. In Torquemada woonden alleen arme en verdrukte boeren, die haar vereerden omdat ze de bedroefde en in rouw gedompelde prinses was, de rechtschapen dochter van een tirannieke vader. Zij zonken op de knieën, deze eenvoudige boeren, en stuurden gebeden naar de hemel opdat deze goedertierene